

MEGSZÁLLOTTAK

Nádas Péter: Rémtörténetek

Nádas Péter írói pályájára bizvást tekinthetünk innovációk sorozataként. Számos elemzés tárgyalja az életmű mérföldkövei, az *Emlékiratok könyve*, a *Párhuzamos történetek* és a *Világoló részletek* közti prózapoétikai, nyelvi és tematikus váltásokat, és a változások sorába az új regény is a maga mehökkentő váratlanságával illeszkedik.

A helyszínválasztás már önmagában meglepetésként érheti az olvasót, a *Rémtörténetek* ugyanis falusi környezetben játszódik. A minta Kisoroszi, de a helyszín beazonosíthatósága nem igazán fontos; annál jelentőségteljesebbé válik majd, hogy egy szigeten vagyunk, amelyet folyó fog közre. Az időpont a hatvanas évek második fele, a közeg pedig a szocialista modernizáció következtében egyre gyorsabban erodálódó falusi társadalom. A regényben felbukkannak ugyan a helyi értelmiségiek – a lelkész, a pap, az orvos, a tanító – csakúgy, mint a deklasszált úri középosztály tagjai vagy egy fiatal vadevezős társaság, a cselekményvilág kereteit mégis ez a közeg szabja meg.

A négy és fél száz oldalas kötet egyetlen folyam, nincs kisebb egységekre osztva, még csak sorjejtések sem tördelik – ahogy első recenzenseinek egyike, Kórizs Imre írja, van benne valami „a Kaszpi-tó tengerszerűségéből, egy kiterjedésének végső határait ostromló elbeszélésből vagy kisregényből” (Nagyszabású őszike, *Mozgó Világ*, 2022/7–8). A rövidmondatos forma ugyanakkor tempós szöveget eredményez, miközben különböző szólamok keverednek benne, feleselnek egymással vagy veszik át egymástól a szót. Néha már-már az lehet az olvasó érzése, hogy valamiféle szólókkal tarkított kórusművet olvas, zenei anyagot, amelynek a fő szólamát – nevezzük ezt a szólamot Szolláth Dávid javaslatához (Váratlan leosztás, *Élet és Irodalom*, 2022/21) csatlakozva „a falu szájának” – a különféle szitkozódások, káromkodások ritmizálják.

A szólabbeli és tematikus váltásokat nem átkötések, hanem ugrásszerű vágások biztosítják. Mindez időnként kifejezetten filmszerűvé teszi a képek rendjét, mint például a nagy finálé kezdetén, amikor a darazsak által megtámadott Bolog Imre segítségért könyörög Jónás atyánál, és ezt a jelenetet Nádas a vadevezősök megjelenésével vágja keresztbe:

A nyelvét mutatta, vagy valamit, ami nyelvre emlékeztette őt.

Saját sokkos állapotáról nem tudhat az ember. Nem lát át tőle a másikra sem.

Jöttek, mint a felhő.

Most azt hiszi, ő elájul vagy mi lesz ővele, segítsen az atya rajta.

Erről az atyáról fölismerete. S valóban lehanyatlott Jónás atya dolgozószobájának nyitott ablakából.

Mint a zsák a puffanással.

S már ott is voltak.

Egyetlen hallható parancsszó nélkül, együtt perdültek át a vízen feléjük, és nagy csikorgások közepette csúsztatták hajójuk orrát fel a partra.

Úrjézus segíts. (439.)

A keresztvágás, a férfi elzuhanása és az evezősök partra csúszása, a két mozgásbefejezés dinamikus egymásra montírozása már-már forgatókönyvszerű. Arról nem is beszélve, hogy a „jöttek, mint a felhő” mondat éppúgy vonatkozhat a halálos veszélyt jelentő afri-

kai darazsakra, mint az evezősökre, akiknek a néma, „hallható parancsszó nélküli” felbukkanása ebben a kontextusban – mi több, a „már ott is voltak” és az „úrjézus segíts” közé ékelve – kifejezetten fenyegető; de erről majd később.

A „falu szája”, ez a tájnyelvi elemekkel és szitkozódásokkal sűrűn tarkított kollektív nyelv mindamellett csak egyike a számos szólamnak. Más és más nyelvet használ a deklasszált úri hölgyek társasága, mást a tanító és a lelkész, mást Jónás atya, a katolikus pap, és mást Mírák Piroska, a gyógypedagógus-hallgató. Érdekes, hogy időnként még a Nádas-olvasók számára oly ismerős, a testi meghatározottságokat és a pszichikai folyamatokat precízen analizáló elbeszélői hang is beleszövődik a kórusok és szólók sokaságába, miközben nem válik meghatározó szólammá. Talán csak akkor veszi át az uralmat, amikor Piroska szembesül az állatias Bolog Imrével, zavarba jön, és elemezni kezdi a saját viszonyát ehhez a helyzethez: „Maradéktalanul befogadta, értelmezte az asszociációit, elméje megfelelő helyszínein és tárlóiban helyezte el a másik ember értelmes hangjait az akcentusaival együtt, magát az elbeszélési technikát” (241.). Az antropologizáló elbeszélői analízist tehát egy vészhelyzet, egy riadt állapot hívja elő. Még figyelemreméltóbb azonban, amikor ez az analitikus tekintet a paraszti tudatfolyam sűrűjén keresztül villan meg – méghozzá akkor, amikor a félkegyelmű napszámos, Róza epilepsziájáról esik szó: „Habár a Róza mindenkor szorgalmasan vigyorgott mindőjüknek, igazán előzékenyen. / Mint aki tudja, van néki valami józan ésszel nem felérhető hibája, sérülése, olykor rájön a gyengesége. Előzékenynek kell velük lennie. Holott az előzékenység fogalmáról ő soha az ég egy világán sehol a hergott úristenben nem hallhatott. Magát a dolgot mindenféle fogalmi támogatás nélkül mégis gyakorolta, ezt az előzékenységet. Valami rájön, ahogy mondták, beléjén, ám ezt is csak másoktól hallhatta, de attól még tudni nem tudta” (53.).

Ezen a helyen eldönthetetlené válik, hogy a fogalomhasználatról szóló szövegrész kinek a nézőpontját testesíti meg. Ráadásul az epilepsziás rohamban Róza kívül kerül önmaga érzékelésén: „Mutatták, hogyan kattogsz, te Róza, a fogazatoddal. Miként vecköli magát a földön, ő maga ezt se tudta. / Magát ki látja” (53.).

Ez a kijelentő formában elhangzó költői kérdés, a „magát ki látja” a *Rémtörténetek* központi kérdése. Ahogy Radnóti Sándor írja recenziójában (*Az öreg Nádas, 444.hu, 2022. VI. 2.*), a könyv „regénynek is csak a legformálisabb értelemben (hosszú prózai mű) nevezhető, mert történetészövése, a szereplői hierarchia meghatározottsága olyannyira málladozó és változó, hogy tulajdonképpen az is kérdéses, történetről van-e szó, vagy csak különböző eseményekről, amelyeket egyedül egy falu belvilága – ahol mindenki mindenkit ismer és mindenki mindenről tud – fűz össze”. Valóban, a *Rémtörténetek* világából mintha félig-meddig az úgynevezett mindentudó elbeszélő, a regényíró-demiurgosz is visszavonná magát. Nádas könyve számos szereplőt és sorsot mozgat, ezek végül össze is érnek; ám túl azon, hogy a történetek teljességét egyik szereplő sem láthatja át, jócskán maradnak a regényben fehér foltok, ki nem játszott konfliktusszálak, tragédiatorzók vagy üres területek is, amelyeket az olvasó fantáziája segíthet kitölteni.

A szólamok folyamatos keveredése tehát nem pusztán prózapoétikai truváj, ritmikazenei fogás, hanem az ábrázolt világ alaptulajdonsága. Azáltal, hogy a *Rémtörténetek* egy jól körülhatárolt helyszínen és egy adott társadalmi közegben játszódik, az összkép tablószerűvé lesz: zsúfolt sokaság bukkan fel a szemünk előtt, centrálisabb figurák és mellékalakok, akár egy mozgalmas zsánerképen, amelyet leginkább az idősebb Pieter Bruegel modorában lehetne elképzelni. És minél hosszasan szemléljük, annál több meghökkenítő részlet tárul elénk: a baljós jelek egyre szaporodnak, Jónás atya ördögöt íz, Terézt halottak kísértik és így tovább.

Nádas nyelv váltása és témaváltása természetesen szorosan feltételezi egymást. Elmozdul nagy témájától, kultúra és érzékiség viszonyától, az ösztönvilág hatásmechanizmusainak a feltárásától – pontosabban egy váratlan mozdulattal átrendezi azt a határmezsgyét, amely a feltérképezhetetlen tartományba vezet. Az emberi psziché birodalmára immár

hatást gyakorol a transzcendencia is, nem szimbolikus értelemben, hanem valóságosan. A démoni és halotti világ megjelenése a *Rémtörténetek*ben nem csupán műfaji inzert, hanem a történesek legfőbb mozgatója. Azon gomolygó, hol egymásba kavarodó, hol külön síkon futó történeseké, amelyeket ilyenformán egy recenzióban nem is érdemes katalógusszerűen számba venni. Ehelyett – mielőtt szemügyre vesszük a transzcendens megjelenését és hatásait a regény világában – a főbb alakokról essen néhány szó.

A falu lakóit, akik a regényben komolyabb szerephez jutnak, az köti össze, hogy mindannyian számkivetettek, mind a társadalmuk peremvidékén helyezkednek el. Ilyen Pásztor Róza, a szellemileg visszamaradott napszámos lány; Törpike – Bolog Amália Mária –, a törpe növésű kocsmai kiségitő, mellesleg a kocsmá közönségének szexuális játékszere; Bolog Imre, Törpike nagyra nőtt, terhelt és erőszakos fia; Várnagy Teréz, az egykori szobalány, aki megesezt lányként költözött vissza a faluba, és még öregkorában is megvetés tárgya. A nagy kollektív szólám, „a falu szája” mindannyiukról lenéző gúnynyal beszél, a visszatérő elismerő formula, a „dolgozni azt tudnak” is mindössze a munkabíráskat, a monotoniatúrésüket vagy a fizikai erejüket emeli ki. „Olyan erős ez, mint az állat” – ez nagyjából az első információ, amit az olvasó kap Róza bemutatása során (12.).

A helybéli értelmiség tagjai közül az Erdélyből áttelepült – és a falusiak által következetesen „románnak” nevezett – orvos kisebb súllyal szerepel a regényben; főszerepet Jónás atya, valamint – mindenekelőtt a zárlatban – Tölösy, a református lelkész és Hamza, a tanító kap. Fontos szereplő a gyogyepedagógus-hallgató Piroska, aki a korabeli közép-osztálybeli női viselkedési kódrendszerhez igazodik ugyan, mégis titokzatos érdeklődés támad benne az állatias Imre iránt: „Egy olyan körülmény, amit született intelligenciája, életkorát meghazudtoló műveltsége és lélektani tudása ellenére sem volt hová letennie, és nem is foghatott fel józan ésszel” (200.). És ugyancsak központi szerepet töltenek be Teréz budapesti látogatói, Fabiusné, valamint fia, a tolószékbe kényszerült, gyermekbénulásban szenvedő Misike; az ő látogatásuk révén kapcsolódik a cselekménybe az egykori úri világ nyaraló hölgytársasága. Ebbe a világba Teréznek egykor, a háború előtt bejárása volt – a szobalány betanításának a metódusa különösképp emlékezetes része a regénynek –, ahonnan nehéz emlékeket őriz, mindenekelőtt az őt alkalmazó Ortvay Hella bárónőhöz fűződő vonzalmat. Ez a bárónő, valamint a szeretője kezdik kísértetni Terézt, ez lesz a kísértetvilág betörésének az első mozzanata a regény lapjain.

A kísértetvilágé, de nem a transzcendenciáé. Hiszen már a regény nyitányában különös kép tárul elénk: „Földi paradicsomba ért, aki a hegyre kiment. Tágas ée felettük. Csönd honolt, madarak énekeltek. Mintha az ég fölött lenne ég, de a két szemükkel odáig nem értek el, hiába látták, hogy van még ott valami vagy valaki afölött, napestig hiába kutakodtak volna benne. Mintha meginognának, megcsusszannának egymáson a légrétegek ezen a föld fölötti égen” (7.).

Ez a táj nem a keserves paraszti munka terepe, és nem is a természetet barbár módon birtokba vevő emberé. Noha a következő bekezdések arról szólnak, hogy valaki patkánymérget szórt ki a lehullott gyümölcsre a vaddisznóknak („Ilyen embert isten baszná le az égből, aki kiteszi”), kisvártatva ismét visszajutunk az ég fölötti ég leírásához: „Ha kiáltottál, akkor az inneri ég dobta vissza, nem a túlnani. Oda hang, káromlás, imádság nem ér fel. Miként egy fényes, boldogságtól teljes rémálom. Aminél szebb azért soha nem lesz” (8.).

A szereplők még meg sem jelentek előttünk – a regény Teréz és Róza kapálásával indít, és ez a jelenet mintegy száz oldalon keresztül tart –, a regény azonban máris világosan állítja elénk a világ transzcendens többrétegűségét. A fent idézett leírást a rendszeres áradások, a jeges ár és a zöldár leírása vezeti be, utána pedig a szilvafák, a gyümölcsoltás, a szilvafőzés képei kötnek át az üstöket keverő öregasszonyokhoz – és itt kerül sor a kísértetvilág első említésére:

Az uruk rég megholt, benn volt a föld alatt, ne fédd, egy éjszaka nincs olyan, nem jár vissza értük.

Minek is jönne, száraz ennek a punája.

A fiúk meg így édesanyám, úgy édesanyám, milyen igaza van édesanyámnak, aszt mind szartak reája.

[...]

Az urára vár, vagy mi az isten faszára, hogy visszatérne és jól elkalapálná, mindegyre annyira bánkódik a vénség.

Na, hallod, arra várhat.

Csak éjjel a nagy botjával ne kopogjon nálad, hogy összecsináld magad. (9–10.)

Noha a hazajáró lelkek szóba hozása (a szexuális konnotációkkal együtt) itt még tréfás, ugratásszerű, az expozícióban mégis minden együtt áll, a regény bevezetése kijelöli a transzcendens – ég fölötti és föld alatti – területeket. A leírásból az is kiderül, hogy jócskán túl vagyunk a téveszítésen: „a férfiember innen dolgozni jár, de nem ám a közösbe, aszt baszná le az isten az égből, hanem a maradék aranykoronás földeken [...], amiket nem vettek el, mert a Bakó Jani komái ezt azért a belterületi kataszterbe rakták” (11.). A regényvilág tehát átmeneti, bizonytalan tartomány, mind a tulajdonviszonyok, mind a társadalmi viszonyok és mind a transzcendens viszonyok tekintetében.

Ezért válik jelentőségteljessé, hogy a színhely egy sziget, ahol az ártér és maga a folyó jelöli ki a tapintható határokat. Aki ide érkezik vagy innen távozik, a vízen át teszi, végül pedig két szereplő is a folyóba öli magát. Mint ahogy talán az sem véletlen, hogy az ördögűzést folytató papot éppen Jónás atyának hívják (az eredeti neve is tudható, Tarab Vince: a „tarab” cigány szó, gyökeret jelent). A víz partján ücsörgő három öreg hajós pedig, akárha valami sorsistenek, egykedvű beletörődéssel nézik végig egy ember vízbe fulladását. A regényvilág mitikus jellegére Kőrösi Imre figyelt föl: a kollektív főszólam kóruszerű alkalmazásán túl „talán nem véletlen Melpomené múzsa és Platón *Timaios*-ának említése sem, vagy az utalás a Szentendrei-sziget egyik dűlője alatt húzóódó római út szubsztrátumára. A könyv szereplői között is van számos mitikus karakterű személy: törpe, gyengeelméjű, megesett lány, nagy erejű dalia [...], sőt, talán még a Sztálinváros építésére áttelepített Hrutka kovácsot is lehet afféle varázserejétől az államosítás révén megfosztott Héphaisztosznak tekinteni”.

A *Rémtörténetek* világa egyszerre zárt és nyitott világ: szigetszerű, a szó minden tekintetében, ám az életet meghatározzák a kívülről érkező hatások, még akkor is, ha igyekszik tudomást nem venni róla. Ahogy Radnóti Sándor írja, „kevés jel mutat a társadalomrajz igényére [...] a falu tudatállapotát, hierarchiáját kevésbé befolyásolták a társadalmi változások, a mobilitás”. Valóban, ha történnék is utalások az erőszakos kollektivizálásra, a falu igyekszik a saját szemhatárán belül élni az életét. És ez a behatárolt horizont különös módon csak kevesek előtt tágul ki, és akkor sem a szélesebb társadalmi környezet, hanem a transzcendencia irányába: „Vagy nézte, nézte, ahogy ebből az első égből, a mi-énkből, hogyan, miféle lajtorján juthatna ő fel a másodikba. Ha fölérne, a lajtorját minnek támasztaná. Erről azonban tényleg senki nem tudhatott, erről az első, második és még ki tudja, hányadik égről. Ezekre a távoli egekre a Róza valahogy rálelt, vagy valaki talán valamit mesélhetett másoknak őelőtte, a tiszteletes, a Tölösy, vagy a Hamza tanító, azok mind erről beszéltek, a hetedik égbe kéne fölérniük, az lenne a nagy csoda, akkor végre rálelnének az egyetlen idegen istenükre, aki nem csapja be őket a hamis angyalokkal, bár a Róza számolni is csak háromig tudott” (24.).

A Rózáat foglalkoztató Teréz mindamelllett nem ugyanazt látja: „még mindig örült, minden reggel, ahogy kilépett a házából, és felnézett erre a kíméletlen égre” (89.). Ahogy arról már szó esett, ő lesz az, akit a halottai kísértetni kezdenek, méghozzá fényes nappal, esős délidőben.

Az etnográfia megkülönbözteti az ördögi és a halotti megszállottságot, valamint a megszállottság kategorizálása során elkülöníti a *possessio* és az *obsessio* fogalmát – tehát

azt a helyzetet, amikor egy idegen entitás belép az egyén testébe, és az uralma alá vonja, illetve amikor kívülről támadja, és úgy tartja az uralma alatt. A megszálló halottaknak továbbá sajátos csoportját jelentik a széldémonok, amelyek elragadják vagy megütik az élőket (lásd „szélütés”) (Vö. Pócs Éva: *Megszálló halottak – halotti megszállottság*. In: Pócs Éva [szerk.]: *Lélek, halál, túlvilág*. Balassi, Bp., 2001). Nádas a *Rémtörténetek*ben széles repertoárral dolgozik, e felsorolás minden eleme felbukkan a könyv lapjain, sőt, a zárlatban egy klasszikus megkísértés-jelenetre is sor kerül, amikor egy váratlanul felbukkanó, tizenhárom éves kislány ajánlja fel magát Hamza tanítónak.

Miközben Terézt egyre több halott kezdi követni, Jónás atya ördögűzést folytat a váci püspök utasítására, miután az egyházmegyében megszaporodnak a démoni jelenségek – „a hozzájuk érkező eltévelyedettek vagy óvatosan érdeklődő hozzátartozóik száma ezekben a nehéz években [...] exponenciálisan emelkedett”. A szertartást ráadásul félig-meddig titokban kell gyakorolni, hogy se a világi hatóságok, se az egyházi körök figyelmét ne keltsék föl: „Mert nem csupán az ellenséges külvilággal, a rezsim teljes apparátusával szemben kellett halknak és óvatosnak maradniuk, hanem reformer kedvű, betegesen kooperatív szándékú vagy besúgásra hajlamos klerikus társaikkal szemben olykor még ennél is kíméletesebbnek” (257.).

Érdeemes felfigyelni az „ezekben a nehéz években” fordulatra, arra tehát, hogy a túlvilági jelenések milyen finom iróniával íródnak rá a társadalmi-politikai viszonyokra. A Terézt kísértő pár, Ortvy Hella és a szeretője, Okolicsányi a háború után Argentínába menekült, és ott haltak erőszakos halált; de nemcsak ők, hanem a gyilkosaik is csatlakoznak a kísértetek sorához (Hella és Okolicsányi története egyike a regény ki nem fejtett, az olvasói fantáziára bízott történetzálainak). A látogatóba érkező Fabiusné megőrül a gesztenyefasor meghitt látványának, ám naiv lelkendezését utólag, a könyv befejezése felől csakis hübriszként lehet olvasni: „Minden mennyire megváltozott az életükben, kő kövön nem maradt, de ez a gesztenyefasor mégis itt van, senki el nem veheti, gyönyörű, óriás, megmarad nekünk, minden évben újólag örülhet, és akkor őket a mélység ura mégsem jelölte meg” (330.).

A reális társadalomrajz és a démonikus sík együttállása zavarba hozhatja az olvasót. Annál is inkább, mivel Nádas ügyel rá, hogy ne legyen se didaktikus, se parabolikus, és csak néhány vékony szállal köti egymáshoz a társadalmi viszonyok ábrázolását és az ördögügyényt. Nem hangsúlyozza – hiszen tudható jól –, hogy a megszállottak egy megszállott országban élnek; a ritka együttállások legfeltűnőbbike talán az, amikor az ördögűzéseket szervező püspök kénytelen az előkészítő megbeszéléseket a szabad ég alatt folytatni, tekintve, hogy „a püspöki palota termei és irodái jószerivel mind be voltak poloskázva, azaz mikrofonozva” (265.).

Az olvasón múlik, hogy milyen mértékben hozza fedésbe a regény társadalmi és transzcendens síkját. Mert hiszen könnyűszerrel teremthető metaforikus kapcsolat akár a nagy kollektív szólamnak, a „falu szájának” a szüntelen káromkodásai, illetve az ördögűző rituálénak alávett megszállottak szitkozódásai között is:

Ismeretlen erőktől űzött ordítások, jajongások, súlyos átkok voltak, harsányan hamis és magányos könyörgés, hamis kacaj vagy éktelen, véget nem érő, szívből fakadó szitok, átok, káromlás és káromkodás, amely nagyobb erővel üt vissza az illetőre, mint ahogy kiszakadt belőle.

Vagy a szabadulás szándékát szakítja ki magából.

Nem hoz megkönnyebbülést.

Még nagyobb lesz a rabsága. (275.)

Valamivel korábban, amikor Mírak Piroska csoportterápiás foglalkozáson vesz részt, „amelynek éppen a csoportterápia volt tárgya, azaz a csordatudat, a csoporttudat és csoportos önreflexió” (205.), tanára és mestere a következő tanácsot adja nekik: „Ne a helyze-

tet változtassák meg, ha kérhetem, ne okoskodjanak, követelte tőlük Sármány Júlia, s jól tudták, miről beszél. Az egymást követő diktatúrák és rezsimok kollektív lélektanáról. A szó szoros értelmében a sajátjukon, a saját helyzetükön változtassanak” (206.).

A *Rémtörténetek*ben a megszállottság egyszerre reália, illetve a csoportos neurozisz metaforája. Ebben a világban a hatalmi viszonyok deformációja jellemző a legtöbb kapcsolatra. Szolláth Dávid megfigyelése, hogy a regénybeli „dialógusokban szinte mindig egyenlőtlen felek vesznek részt (munkaadó és napszámosa, úrnő és szolgáló, gyógypedagógus-hallgató és beteg, pap és házvezetónője stb.), viszont az erőviszonyok rendszerint megfordulnak. Például Fabiusné fizeti Terézt, de rászorul mozgássérült fia miatt, Bolog hol fenyegeti Piroskát, hol alázkodik neki”. Ráadásul a „páros jelenetekben az alárendelt felek a beszéd korlátoltságának különböző fokain vannak. [...] Róza csak beszédhibás (»bittosan«), Bologot nem tanította meg beszélni az anyja gyerekkorában, Misikét viszont csak az anyja és Piroska érti, a néma szomszédot pedig csak Teréz”.

A beszéd képességének, az önreprezentációnak a korlátozása ugyancsak a megszállottság jellemzője. Az ördögűzési jelenet csúcspontja, amikor Jónás atya latinul kérdez rá a démon nevére, a megszállott Imre pedig magyarul válaszol: „Melyik nevemet mondjam meg neked, melyik nevemre vagy te kíváncsi, Jónás atya” (326.). A regény végi kísértés során pedig a titokzatos kislányon is azután lesz úrrá a dühkitörés, hogy a tanító rákérdez a nevére. Érdemes azonban fölfigyelni rá, hogy a saját nevükkel a fontosabb falubeli szereplőknek mindig is meggyűlt a bajuk. A falu népe ördögösnek csúfolja Rózát, gyerekeket ijesztget vele, és gúnynevet akaszt rá: „Így vették el tőle a családi nevet, még kisleány korában elvették tőle a Pásztort, ahogy Teréztől elvették a Várnagyot” (70.). Bolog Amália Máriát mindenki csak Törpikének nevezi, a fiát pedig Jónás atyán kívül a faluban senki sem szólítja Imrének. A közösség már a regényvilág szociográfiai szintjén megfosztja a nevüktől a saját páriáit. A megszállottság attribútumai már azelőtt feltűnnek ebben a zárt belvilágban, hogy a démoni világ áttörése nyilvánvaló tényé válna az olvasó számára.

Az ördögűzés során Jónás atya rádöbben, hogy mennyire súlyos esettel van dolga, és ettől a ponttól veszi a kezdetét a regény egyre gyorsuló, drámai jelenetekbe torkolló fináléja; mintha csak ez az ijesztő diagnózis billentené meg az addig felépülő regényvilágot. Ezzel párhuzamos Piroska barátainak, az evezősöknek a felbukkanása, a fentebb már idézett jelenet, keresztbe vágva Imre ájulásával. Ez a csoport, az új fiatal középosztály, a hatvanas évek ifjúsága karneváli lendülettel és, ahogy már említettem, fenyegető aurával érkezik meg a regénybe („Egyetlen hallható parancsszó nélkül, együtt perdültek át a vízen felénk”). Fékevesztett jókedvvel játszanak Misikével, majd amikor a fiú becsinál, az „üvöltve röhögő, minden mérnöki figyelemre kész féktelen fiúk és anatómiában jártas lányok” levetkőztetik, és meglepetten válnak szemtanúivá a pubertáskorba lépett Misike merevedésének (442.). Az egész jelenet a bacchanália jegyében áll, az evezős társaság szilajságán a démoni légiók képe sejlik át, és amikor háromszor mártják meg Misikét a vízben, az is valamiféle keresztelés-paródiának tekinthető.

A *Rémtörténetek* világában a gonosz erők jelenléte tagadhatatlan, és mindez négy hálálesetben kulminál. A finálé kivitelezése bravúros; ahogy Kőrizs Imre írja: „Mintha Nádas szándékosan azon mesterkedett volna, hogy antik drámaírók módjára illessze egymáshoz a cselekmény olykor torony-, máskor zsebórai léptékű fogaskerekeit, amelyek nemeziszerű mozgása szükségszerűen, de mégis a meglepetés erejével készíti elő a sorstragédiák kibontakozását.” Ugyanakkor mégsem a tragédiák sorozata a regény utolsó szava. Az összkép nem totálisan sötét, hiszen a regény fő állítása nem a rossz mindenütt jelenvalósága, hanem a mindennek dacára jelen lévő jóságé. A regény végi rövid zárlat, amely a nyári tragédiásortatot követő télen játszódik, tesz ugyanis egy erős állítást, és ez felerősíti a már korábban is fellelhető belátást, hogy a mindenkori emberi viszonyoktól független jóság ugyancsak létezik és működik.

Ez a belátás határozott formát nyer egészen a regény kezdetétől, méghozzá – az Imre iránt őszinte aggodalommal viseltető Jónás atyán túl – a négy női főszereplő karakterében. Róza epilepsziás, amit a falu közössége, a népi hiedelmekkel egybehangzóan, valamiféle megszállottságként könyvel el, ráadásul úgy ugratja és csúfolja a félkegyelmű lányt, hogy közben női démoni attribútumokkal látja el. Egyedül Teréz az, aki pontosan érzékeli a lányban jelen lévő jószágot, hogy őt valami titokzatos kötelek fűzi az „ég fölötti éghoz”: „Pacsirták sülyedtek és emelkedtek a Róza tekintetében, lelkét fölemelték az ég és a föld közé” (24.). Az öregasszony folyamatosan zsémbelődések és káromkodások mögé rejtja a szimpátiáját, de valóban gondját viseli Rózának. A lány gyermeki együgyűségén átfénylő ártatlanság észrevétlen marad a falu társadalma előtt, mint ahogy ugyanez a helyzet Törpike mosolyával is: „Volt valami megfoghatatlan szépség az állandó mosolyában, holott elég csúfságos volt szegénykének az egész pofája. Ez volt az egyetlen állandó vonása, a vak mosolya” (63.).

A falu számkivetettjei, a két félkegyelmű nő, valamint a kitaszított Teréz mellett Piroska alakja a negyedik női figura, akiben a jószág mint képesség és beállítottság megjelenik. A szerelmes Misike, amikor Piroskáról ábrándozik, úgy látja őt, mint aki a folyóparton a pöttyös gumilabdát az ég fölötti égbe dobja (336.). És Piroska lesz az Jónás atya mellett, aki az Imre nevét érintő tiltásban sem osztozik a „falú szájával”: „Nálunk egyedül Mírák Piroska vette minden további nélkül tudomásul a Törpike pék fiának keresztnevét, helyesebben ő volt az egyetlen, aki erről a taburól nem tudott, pedig bizonyára hevesen érdekelte volna ez a kollektív öntudatlansággal űzött mágikus művelet. Tölösy tiszteletet is felelte érdekelte volna, de ő sem tudott róla. Nehéz is tudni olyasmiről, amiről soha senki nem beszél, s ezért nincsen mit kérdeznie” (197.).

A bekezdés záró mondatának különös akusztikája van: akár inverz Esterházy-parafrazisként is olvasható, a *Harmonia caelestis* nevezetes kezdőmondatának – „Kutya nehéz úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot” – a parafrázisaként. Vállalva a túlinterpertálás kockázatát, úgy gondolom, hogy a *Rémtörténetek* végső soron azt a kérdést veszi szemügyre, lehetséges-e helyet találni az ontológiai derű számára egy olyan világban, amelyet sötét erők és kényszerpályák határoznak meg. A mintegy nyolc és fél oldalas zárlat nem külsődleges appendix, hanem ennek a helynek a megmutatása. Tölösy lelkész meglátogatja barátját, Hamza tanítót, aki riadtan meséli el a megkísértése történetét. Elmondja, hogy kiadta az útját a neki felkínálkozó, ismeretlen kislánynak:

Mire a Tölösy inkább kedvesen rákiáltott, hogy akkor meg mi baja, hiszen mindent jól csinált, igazán dicséretesen.

A Hamza bólogatott hozzá, hiszen épp ez az, nem tudja, hová is tekeredjen. Bármit mondjon Kant, neki nincs több etikai cernája.

Hát akkor tegyél meg bármit, ki akadályoz, ne sajnáld már magad ennyire, mondta neki a Tölösy csöndesen.

Szószekekről könnyű prédikálni.

Erre jót nevettek a másikon. Ennyiből állt a barátságuk, nem engedték egymást elvetemedni. (463.)

Nemet mondani a gonoszra, és baráti fenéken billentésekkel terelgetni a másikat: ha a fentebb idézett mondat Esterházy-parafrazis, úgy a záró jelenet szeretetteljes kölcsönössége határozottan ottlik gesztus. A szerző az aprólékosan kivitelezett, gomolygón sötét háttérre felfest egy újabb világos motívumot, a szent együgyűség reflektálatlan jóindulata mellé. Ha innen nézzük – és ez kétségkívül új vállalkozás Nádas Péter pályáján –, a *Rémtörténetek* a maga különös, szövevényes világával, démoni masinériájával ironikus módon épp ezeknek a gesztusoknak teremti meg a helyét.